

А. Ю. БАБАСКІН

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ БАНКІВ ЗАРАХУВАННЯМ ЗУСТРІЧНИХ ОДНОРІДНИХ ВИМОГ, У РАЗІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ У БАНКУ ТИМЧАСОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Висвітлюються окремі аспекти правового регулювання припинення договірних зобов'язань банків зарахуванням зустрічних однорідних вимог у разі запровадження в одному із учасників зарахування тимчасової адміністрації. Незважаючи на те, що науковці традиційно розглядали зарахування зустрічних однорідних вимог як широко розповсюджену підставу припинення зобов'язань банку (в якому запроваджена тимчасова адміністрація) зарахуванням. Існуюче правове регулювання зарахування зустрічних однорідних вимог не враховує специфіки міжбанківських відносин, та недостатнього рівня капіталізації більшості банків України. Як наслідок цього затягування у часі задоволення вимог банків – кредиторів, що забезпечені заставою майна банку – боржника (в якому запроваджена тимчасова адміністрація), введе до ланцюгового ефекту через який ознаки проблемності, а в подальшому і неплатоспроможності можуть виникнути вже у банку – кредитора. Зазначене в свою чергу може мати своїм наслідком недоступність вкладів вкладників таких банків – кредиторів, та подальше збільшення витрат Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на виплату вкладникам компенсацій втрачених вкладів. На підставі проведеного дослідження автором надані пропозиції щодо шляхів вирішення цієї проблеми.

Ключові слова: зарахування, припинення зобов'язань, кредитор, боржник, тимчасова адміністрація.

Бабаскин А.Ю. О возможности прекращения договорных обязательств банков зачетом встречных однородных требований, в случае введения в банке временной администрации

Освещаются отдельные аспекты правового регулирования прекращения договорных обязательств зачетом встречных однородных требований в случае введения в одном из участников зачета временной администрации. Не-

смотря на то, что ученые традиционно рассматривали зачет встречных однородных требований как широко распространенное основание прекращения обязательств действующее законодательство фактически делает невозможным прекращение обязательств банка (в котором введена временная администрация) зачетом. Существующее правовое регулирование зачета встречных однородных требований не учитывает специфики межбанковских отношений, и недостаточную капитализацию банков Украины. Как следствие этого затяжка во времени удовлетворения требований банков-кредиторов, которые обеспечены залогом имущества банка – должника (в котором введена временная администрация), ведет к цепной реакции, вследствие которой признаки проблемности, а в дальнейшем и неплатежеспособности могут возникнуть уже у банка – кредитора. Указанное в свою очередь может иметь своим следствием недоступность вкладов вкладчиков таких банков – кредиторов, и последующее увеличение затрат Фонда гарантирования вкладов физических лиц на выплату вкладчикам компенсаций утраченных вкладов. На основании проведенного исследования автором предложения касательно путей решения данной проблемы.

Ключевые слова: зачет, прекращения обязательств, кредитор, должник, временная администрация.

Babaskin Anatoly. About possibility of stopping of contractual obligations of banks by the test of homogeneous claims in return, in the case of introduction in one of participants of test of temporal administration

In the article light up the separate aspects of the legal adjusting of stopping of contractual obligations the test of homogeneous claims in return in the case of introduction in one of participants of test of temporal administration.

In spite of the fact that scientists traditionally examined the test of homogeneous claims in return as wide-spread foundation of stopping of obligations the actual does a current legislation impossible stopping of obligations of bank (temporal administration is entered in which) by a test. The existent legal adjusting of test of homogeneous claims in return does not take into account the specifics of mezh-bankovskikh relations, and insufficient capitalization of banks of Ukraine. As a result of it inhaling is in time of satisfaction of requirements of banks-creditors which are provided with the mortgage of property of bank – debtor (temporal administration is entered in which), conduces to the chain reaction because of which signs of problem, and afterwards can insolvency arise up already at banka-kreditora. The indicated in same queue can have the investigation inaccessibility of holdings of depositors of such bankov-kreditorov, and subsequent increase of expenses of Fund of guaranteing of holdings of physical persons on payment the depositors of indemnifications of the lost holdings. On the basis of the conducted research of suggestion an author concerning the ways of decision of this problem.

Key words: test, stoppings of obligation, creditor, debtor; temporal administration.

Як відомо однією із підстав припинення договірною зобов'язання є зарахування зустрічних однорідних вимог, строк виконання яких настав, а також вимог, строк виконання яких не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги (ст.203 ГК України, ст. 601 ЦК України). Зарахування є одностороннім правочином для якого достатньо заяви однієї сторони. При цьому як зазначив Вищий господарський суд України (справа № 910/11117/14) чиним законодавством не передбачено спеціальних вимог щодо форми заяви про зарахування зустрічних вимог як одностороннього правочину, тому її слід вважати зробленою, а зобов'язання припиненим внаслідок заліку зустрічних однорідних вимог, в момент направлення такої заяви іншій стороні у зобов'язанні I.

Стосовно можливості припинення договірних зобов'язань банків зарахуванням зустрічних вимог з дати запровадження в одному із них тимчасової адміністрації можна зазначити наступне.

Як відомо не допускається зарахування зустрічних вимог у випадках, встановлених статтею 602 Цивільного кодексу України. Зазначений у вказаній статті Кодексу перелік випадків, коли зарахування зустрічних вимог і відповідно з цим припинення зобов'язання за цією підставою не допускається, не вичерпним, і може бути розширений Законом або договором.

В свою чергу правові наслідки запровадження в банку тимчасової адміністрації визначенні нормами розділу VII Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 р. N 4452-VI. Згідно норм первинної редакції частини 5 та 6 статті 36 вказаного Закону, з моменту запровадження тимчасової адміністрації не здійснюється:

- 1) задоволення вимог вкладників та інших кредиторів банку;
- 2) примусове стягнення коштів та майна банку, звернення стягнення на майно банку, накладення арешту на кошти та майно банку;
- 3) нарахування неустойки (штрафів, пені), інших фінансових (економічних) санкцій за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань перед кредиторами та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів);
- 4) зарахування зустрічних однорідних вимог, якщо це може призвести до порушення порядку погашення вимог кредиторів, встановленого цим Законом.

Зазначенні обмеження не поширюються на зобов'язання банку щодо:

1) виплати коштів за вкладами вкладників за договорами, строк яких закінчився, та за договорами банківського рахунку вкладників. Зазначені виплати здійснюються в межах суми відшкодування, що гарантується Фондом;

2) витрат, пов'язаних із забезпеченням його операційної діяльності відповідно до частини четвертої статті 36 вказаного Закону;

3) виплати заробітної плати, авторської винагороди, відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю працівників банку.

Отже, згідно початкової редакції вищевказаного Закону зарахування зустрічних однорідних вимог заборонялося, якщо це може призвести до порушення порядку погашення вимог кредиторів, встановленого вказаним Законом.

З огляду на вищевказане, в контексті статті 602 Цивільного кодексу України, обмеження встановлені пунктом 4 частини 5 статті 36 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» слід розглядати як один із додаткових випадків, коли зарахування зустрічних однорідних вимог не допускається.

Аналізуючи вищевказані обмеження слід звернути увагу на те, що норми статті 36 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» не дозволяли здійснювати зарахування зустрічних однорідних вимог не у будь-якому випадку, а лише у випадку якщо це може призвести до порушення порядку погашення вимог кредиторів, встановленого вказаним Законом. Як відомо черговість та порядок задоволення вимог до банку встановлена статтею 52 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Згідно вказаної черговості кошти, одержані в результаті ліквідації та реалізації майна банку, спрямовуються уповноваженою особою Фонду на задоволення вимог кредиторів у такій черговості:

1) зобов'язання, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян;

2) грошові вимоги щодо заробітної плати, що виникли із зобов'язань банку перед працівниками до прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку;

3) вимоги Фонду, що виникли у випадках, визначених цим Законом, у тому числі щодо повернення цільової позики банку, наданої протягом

здійснення тимчасової адміністрації з метою забезпечення виплат відповідно до пункту 1 частини шостої статті 36 вказаного Закону;

4) вимоги вкладників - фізичних осіб у частині, що перевищує суму, виплачену Фондом;

5) вимоги Національного банку України, що виникли в результаті зниження вартості застави, наданої для забезпечення кредитів рефінансування;

6) вимоги фізичних осіб, платежі яких або платежі на ім'я яких заблоковано (крім фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності);

7) інші вимоги, крім вимог за субординованим боргом;

8) вимоги за субординованим боргом.

Майно банку, що є предметом застави, включається до складу ліквідаційної маси, але використовується виключно для позачергового задоволення вимог заставодержателя. Заставодержатель має право за погодженням з уповноваженою особою Фонду звернути стягнення на заставлене майно у порядку, встановленому чинним законодавством або договором застави, та отримати задоволення своїх вимог за рахунок заставленого майна.

Таким чином вимоги кредитора банку, які були забезпеченні заставою його майна задовольняються в позачерговому порядку.

З урахуванням вищевикладеного можна дійти до обґрунтованого висновку, що з урахуванням норм Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (в його редакції від 23 лютого 2012 р.) зарахування зустрічних однорідних вимог з дати запровадження у банку тимчасової адміністрації могло здійснюватися за наступних обставин:

а) наявність всіх загальних умов припинення зобов'язання шляхом зустрічного зарахування однорідних вимог, що встановлені статтею 601 Цивільного кодексу України: вимоги є зустрічними, тобто такими, що впливають з двох різних зобов'язань, де кредитор одного зобов'язання є боржником іншого. Те ж само повинно бути і з боржником; необхідно, щоб за обома вимогами настав строк виконання, у т.ч. вимога, строк виконання якої не встановлений або визначений моментом пред'явлення її кредитором; подання однією із сторін відповідної заяви. Із зазначеного бачиться, що відповідно до статті 601 Цивільного кодексу України, зустрічність вимог полягає в тому, що кредитор за одним зобов'язанням є боржником, а боржник за першим зобов'язанням є кредитором за другим. Відповідно до статті 1054 Цивільного кодексу України за кредит-

ним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти. Згідно із зазначеною нормою у зобов'язанні за кредитним договором позичальник є зобов'язаною стороною (боржником), обов'язок якого полягає у поверненні кредитодавцю кредитних коштів. Відповідно до статті 601 Цивільного кодексу України, вимоги, що підлягають зарахуванню, повинні бути однорідними (тобто зараховуватися можуть вимоги про передачу речей одного роду, у зв'язку з чим зарахування як спосіб припинення зазвичай застосовується до зобов'язань з передачі родових речей, зокрема грошей). Правило про однорідність вимог поширюється на їхню правову природу, але не стосується підстави виникнення такої вимоги. Отже, допускається зарахування однорідних вимог, які походять із різних підстав (різних договорів тощо). При цьому при вирішенні питання щодо правомірності зарахування зустрічних однорідних вимог за кредитними договорами згідно зі статтею 601 Цивільного кодексу України у випадках, коли зустрічні вимоги виражені в різних валютах, слід виходити з того, що такі вимоги є однорідними. У цьому разі зарахування може проводитись за курсом, визначеним сторонами у договорі, а якщо така домовленість відсутня - за офіційним валютним курсом, встановленим Національним банком України².

б) наявність спеціальних умов припинення зобов'язань за участю банку (в якому запроваджена тимчасова адміністрація): забезпечення виконання зобов'язань боржника (банк у якому запроваджена тимчасова адміністрація) заставою майна такого банку. Згідно статті 190 Цивільного кодексу України майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Особливості застави майнових прав (зокрема, права вимоги) регулюється нормами розділу V Закону України «Про заставу». Отже, якщо права вимоги банку - кредитора до банку боржника (в якому запроваджено тимчасова адміністрація) за одним кредитним договором забезпечені заставою зустрічного права вимоги за другим кредитним договором, в якому банк – боржник є кредитором, а банк – кредитор є боржником, зазначену заставу слід розуміти як заставу майна у розумінні статті 36 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Як вже зазначалося вище, такі вимоги банку - кредитора мають задовольнятися в

позачерговому порядку (ст. 52 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»).

Отже, у разі якщо банк – кредитор подав банку – боржнику (в якому запроваджена тимчасова адміністрація) заяву про проведення зарахування зустрічних однорідних прав вимоги за двома кредитними договорами, що укладенні між сторонами, строк виконання яких настав, виконання вимог банку – кредитора було забезпечено заставою прав вимоги банку – боржника до банку – кредитора за кредитним договором в якому банк – боржник є кредитором, а банк – кредитор є боржником, а право застави було зареєстровано у Державному реєстрі обтяжень рухомого майна, зазначене не суперечило нормам Господарського кодексу України, Цивільного кодексу України щодо зарахування зустрічних однорідних вимог, та спеціальних вимог статті 36 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Не зважаючи на вказане суди України, в цілях зменшення фінансового навантаження на Фонд гарантування вкладів фізичних осіб як правило намагалися ігнорувати вищевказані норми Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»³.

Ситуація суттєво змінилася з набранням чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи» від 04.07.2014 р. N1586-VII, якою зокрема, була змінена редакція пункт 4 частини 5 статті 36 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Згідно вказаних змін, чинна редакція пункту 4 частини 5 статті 36 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» імперативно забороняє будь-яке зарахування зустрічних вимог, у тому числі зустрічних однорідних вимог, припинення зобов'язань за домовленістю (згодою) сторін (у тому числі шляхом договірного списання), поєднанням боржника і кредитора в одній особі. Отже, внесенням вказаних змін кредиторам банків (у яких запроваджена тимчасова адміністрація) фактично було заборонено зарахування зустрічних однорідних вимог, навіть якщо їх виконання було забезпечено заставою майна таких банків. Як бачиться із назви Закону, яким були внесені вказані зміни Закон України, зазначенні зміни були спрямовані на запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи. В свою чергу як зазначено у пояснювальній записці до проекту вищевказаного Закону, цей Закон спрямований на врегулювання на законодавчому рівні

питань щодо створення ефективних механізмів, здатних забезпечити стабільність банківської системи під час кризових явищ та запобігти погіршенню ситуації на грошово-кредитному ринку внаслідок зловживань з боку його учасників⁴.

Із вищевказаного можна зробити висновок, що вказані зміни до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» були зроблені для створення ефективних механізмів, здатних забезпечити стабільність банківської системи під час кризових явищ та запобігти погіршенню ситуації на грошово-кредитному ринку внаслідок зловживань з боку його учасників.

Однак, при цьому виникає питання чи аналізували автори вказаного Закону його можливий вплив на міжбанківські відносини в Україні. Як відомо усі банки активно працюють один з одним на міжбанківському ринку України. При цьому банки, діючи на підставі наявних в них банківських ліцензій та генеральних валютних ліцензій надають один одному міжбанківські кредити у гривні та іноземних валютах. Зазначені міжбанківські кредити переважно є зустрічними (у різних валютах, з однаковою сумою кредиту, терміном повернення кредиту). Виконання зобов'язань боржника за такими зустрічними кредитами забезпечується заставою права вимоги (майнових прав за вказаними) кредитами, що є певним «хеджуванням» валютних ризиків банків. За часів дії старої редакції частини 5 статті 36 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» навіть у випадку запровадження у одному із банків, що здійснили зустрічне кредитування тимчасової адміністрації, банки мали змогу припинити свої зустрічні однорідні зобов'язання зарахуванням. Зазначене має для банків суттєве значення, з огляду на наступне: а)вкрай великі у порівнянні з іншими кредиторами, суми вимог банків до банку (в якому запроваджена тимчасова адміністрація); б)кошти отриманні банком (у якому запроваджено тимчасову адміністрацію) за міжбанківським кредитним договором є коштами банку – кредитодавця, що сформовані останнім за рахунок залучених коштів (депозити, кредити, доходи від розміщення цінних паперів), у т.ч. залучених від фізичних осіб, які підпадають під дію гарантій Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

З огляду на тривалий час дії у банках процедури тимчасової адміністрації (від 3-х до 6-ти місяців з правом продовження до 1-го місяця), та процедури ліквідації банку (2 роки, з можливістю продовження

строку ще на 3 роки) повернення коштів банкам – кредиторам за міжбанківськими договорами з об'єктивних причин затягується на тривалий строк.

На наш погляд, вищезазначене негативно впливає на банківську систему України, оскільки: а) підриває довіру банків один до одного на міжбанківському ринку; б) не дає змогу банками надійно «хеджувати» свої кредитні ризики; в) суттєво підвищує ризик збитковості банку – кредитора, через низьку капіталізацію банків України, поетапне підвищення якої навіть до мінімальних значень розтягнуто в Україні на строк до 2024 року⁵; г) призводить в подальшому до ланцюгового ефекту, за яким ознаки проблемності або неплатоспроможності можуть виникати вже у банків - кредиторів; д) веде до недоступності вкладів вкладників – фізичних осіб таких банків – кредиторів та подальшого істотного збільшення витрат Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на виплату таким вкладникам компенсацій.

З урахуванням вищевикладеного вважаємо, що цілях забезпечення стабільності банківської системи України, до пункту 4 статті 36 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» слід внести норму, згідно якої в період дії у банку тимчасової адміністрації банкам дозволяється зарахування зустрічних однорідних вимог за міжбанківськими правочинами, якщо вимоги до банку (в якому запроваджено тимчасову адміністрацію) забезпеченні заставою майна такого банку.

1. *Постанова Вищого господарського суду України від 04 березня 2015р. (справа № 910/11117/14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43005128>.* 2. *Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 березня 2012 року № 5 «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» // Юридичний вісник України. – 2012. – № 21.* 3. *Рішення Господарського суду м. Києва 15.06.2015р. (справа № 910/10719/153) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/45351222>; Рішення Господарського суду м. Києва від 12.06.2015р. (справа № 910/10120/15) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/45978902>.* 4. *Пояснювальна записка від 27.05.2014р. до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51112.* 5. *Пункт 2.2. глави 2 Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 28 серпня*

2001 р. N 368, із змінами, затвердженими Постановою Правління Національного банку України від 17 листопада 2014 року N 723// Офіційний вісник України. – 2014. – № 99 (19.12.2014). – Ст. 2921.

Babaskin Anatoly. About possibility of stopping of contractual obligations of banks by the test of homogeneous claims in return, in the case of introduction in one of participants of test of temporal administration

The article discusses some aspects of legal regulation of the termination of contractual obligations by banks offset of counter homogeneous requirements in case of introduction of one of the participants credited the interim administration. The article found that the entry into force of the law of Ukraine "On amendments to some legislative acts of Ukraine on preventing negative impact on the stability of the banking system" dated 04.07.2014 N1586-VII, which, in particular, had changed the wording of the paragraph 4 of part 5 of article 36 of the law of Ukraine "About system of guaranteeing deposits of natural persons", the Law imperatively prohibits any set-off counterclaims, including counterclaims of the same kind, discharge by agreement (consent) of the parties (including by direct debit transfer), coincidence of the debtor and creditor in one person. Consequently, these changes to the banks' creditors, in which the temporary administration) was in fact prohibited admission of counterclaims of the same kind, even if their execution was secured by a pledge of the assets of such banks. As seen from the title of the Law, which had been made the specified changes to the Law of Ukraine, defining the changes were aimed at preventing the negative impact on the stability of the banking system. Equally prohibits the offsetting of counter claims of the negative impact on the banking system of Ukraine, because it undermines the trust of banks to each other on the interbank market; not reliably allows banks to hedge their credit risk; significantly increases the risk of loss of the creditor Bank, through the low capitalization of Ukrainian banks; results in further knock-on effect, which signs of problems or insolvency may occur already at the creditor banks; leading to the unavailability of deposits of depositors – natural persons such of the lenders, and a further significant increase in expenditure of the Fund for guaranteeing deposits of physical persons on payment of such compensation to depositors. On the basis of the conducted research the author also gives recommendations on ways to address this problem.

Key words: test, stoppings of obligation, creditor, debtor, temporal administration.